

אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום

הרב שי וינטר

ראשי פרקים:

מבוא קצר

אילו דברות שמעו בני ישראל ישירות מהקב"ה - על פי פשטי המקראות ודברי חז"ל?
סקירת שיטות הראשונים - ריה"ל, רמב"ם ורמב"ן
משמעות ייחודן של שתי הדברות הראשונות ע"פ הרמב"ם והר"ן
שתי הדברות הראשונות - שורש התורה והמצוות
משמעות איסור עבודה זרה בזמן הזה
נספח: משמעות מידת ה'גבורה' ביחס לדברות הראשונות

מבוא קצר

במאמר זה נבקש לברר את מעמדן המיוחד של שתי הדברות הראשונות מעשרת הדברות - 'אנכי ו'לא יהיה לך'.¹ נפתח בכירור פרשני בעקבות הפסוקים, בעיקר אלו שבפרשת יתרו ושבפרשת ואתחנן. נמשיך בבירור שיטות האמוראים והראשונים בעניין ובפרט בשיטות הרמב"ם והר"ן, שהמחלוקת ביניהם מתפרסת על פני שלושה נושאים הקשורים זה לזה. נבקש בעהשי"ת להבין את העקרונות הרוחניים העולים מהשיטות השונות, ובכך לתת משמעות לאיסור עבודה זרה והמסתעף ממנו - גם עבורנו, על אף שבמבט ראשון נראה שהבנת משמעותו ומרכזיותו של איסור זה רחוקה מאוד מחוויית החיים שלנו.

אילו דברות שמעו בני ישראל ישירות מהקב"ה - על פי פשטי המקראות ודברי חז"ל?

בפרשת יתרו, לאחר פסוקי עשרת הדברות, מופיע הפסוק הבא (שמות כ טו): "וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה דַּבֵּר־אַתָּה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאַל־יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים פֶּן־נָמוּת". על פי הפשט, פנייתם זו של בני ישראל למשה היתה לאחר שכבר שמעו את כל עשרת הדברות ישירות מפי רבש"ע. כך עולה ממיקום הפסוק הנ"ל לאחר עשרת הדברות וכך נראה גם מהפסוק הקודם לדברות (שם, שם א): "וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לְאַמְרָן". אכן, כך ביארו רבים מן הראשונים.² זו לשון הרשב"ם, שם: 'ויאמרו אל משה - לאחר ששמעו עשרת הדברים'.

לעומת זאת, העיון בפסוקים שבפרשת ואתחנן בספר דברים, מותיר אותנו במבוכה. מחד נאמר שם, מיד לאחר אזכור עשרת הדברות (דברים ה יט): "אֵת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר ד' אֱלֹהֵי־כְּתוּבָתְכֶם בְּהָר מְתֹנֶן הָאֵשׁ הָעֵנַן וְהָעֲרָפֶל קוֹל גְּדוֹל וְלֹא יִסַּף וְיִכְתְּבֶם עַל־שֵׁנֵי לַחַת אֲבָנִים וַיִּתְּנֶם אֵלָי".³ מאידך, בפסוק המקדים

1 הביטוי 'עשרת הדברות' אינו מופיע כלל בתורה ויש לדון בו מבחינה לשונית. לשון התורה בהקשר זה עקבית, והיא: "עֲשֶׂת הַדְּבָרִים" (שמות לד, כח; דברים ד, יג; שם י, ד). זו גם לשון חז"ל במשנה (תמיד ה, א). אמנם, במסכתות הקטנות ובתלמודים כבר מצויה גם הלשון 'עשרת הדברות'. במאמרנו נשתמש בלשון השגורה בפי כל - 'עשרת הדברות'. נציין עוד שלא נכנסנו במאמר זה כלל לסוגיית אופן מניית עשרת הדברות (למשל, האם נכון למנות 'לא יהיה' ו'לא תעשה' כציוויים נפרדים וכן ביחס ל'לא תחמוד' ו'לא תתאוה'). כמו כן לא נגענו במחלוקת הגדולה האם הדיבור 'אנכי' הוא מצוה או לא. ישבו על מדוכה זו בה"ג, הרמב"ם, סמ"ג, בעל ספר העיקרים ועוד רבים. במאמרנו נקטנו באופן פשוט כשיטת הרמב"ם וסיעתו (בענין זה) שאכן יש ציווי בדיבור זה. ביניהם: הרשב"ם, האבן עזרא ורבי אברהם בן הרמב"ם.

2 כך נאמר גם בהמשך ספר דברים, בפרשת עקב (י, ד): "וַיִּכְתֹּב עַל־הַלַּחַת כְּמִכְתָּב הָרִאשׁוֹן אֶת־עֲשֶׂת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ד' אֱלֹהִים בְּהָר מְתֹנֶן הָאֵשׁ בְּיָוֶם הַקֹּהֶל וַיִּתְּנֶם ד' אֵלָי".

את עשרת הדברות (שם שם ה) אנו קוראים: "אֲנִכִּי עִמָּד בֵּין ד' וּבִינֵיכֶם בְּעַת הַהוּא לְהַגִּיד לְכֶם אֶת־
דְּבַר ד' כִּי יִרְאֶתֶם מִפְּנֵי הָאֵשׁ וְלֹא־עֲלִיתֶם בְּהָר לְאֹמֶר".

גם בדברי חז"ל הדברים אינם חד משמעיים. כך מצאנו בגמרא בסוף מסכת מכות (כג, ב - כד, א):

דרש רבי שמלאי: שש מאות ושלוש עשרה מצות נאמרו לו למשה... אמר רב המנונא: מאי קרא? תורה
צוה לנו משה מורשה. תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי הוי, אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום.⁴

רב המנונא מחלק בין שתי הדברות הראשונות, אותן שמעו ישראל ישירות מפי הקב"ה לבין שאר
הדברות שנאמרו לבני ישראל בתיווכו של משה רבנו. דברי רב המנונא המובאים בגמרא ללא חולק -
נתונים במחלוקת אמוראים במדרש שיר השירים רבה (פרשה א):

רבי יהושע בן לוי ורבנין. רבי יהושע אומר: ב' דברות שמעו ישראל מפי הקב"ה - אנכי ולא יהיה לך.
הדא הוא דכתיב "ישקני מנשיקות פיהו" ולא כל הנשיקות, ורבנין אמרין: כל הדברות שמעו ישראל
מפי הקב"ה.

המדרש עצמו מתייחס לסדר הפסוקים שבפרשת יתרו:

רבי יהושע בן לוי אמר טעמין דרבנין - אחר כל הדברות כתיב דבר אתה עמנו ונשמעה. מה עבד לה
רבי יהושע בן לוי? פליג, שאין מוקדם ומאוחר בתורה...⁵

באופן פשוט נראים דברי רבנן תואמים את פשט הכתובים בספר שמות. מה גרם לרבי יהושע בן לוי
לחלק את הדברות לשתי חטיבות,⁶ ומתוך כך להשתמש בכלל ש'אין מוקדם ומאוחר בתורה?⁷ אפשר
לומר שהקושי שבפשט הפסוקים שבפרשת ואתחנן (שצויין לעיל) הוא שהביאו לכך. אפשר לחזק דעה
זאת גם מלשון עשרת הדברות עצמן, שכן שתי הדברות הראשונות מנוסחות בלשון של מדבר - לנוכח
ואילו שאר הדברות מנוסחות בלשון נסתר (גוף שלישי) - מה שיכול לרמוז לכך שלא נאמרו לבני
ישראל ישירות ע"י הקב"ה אלא דרך משה רבנו.⁸ אמנם, האבן עזרא (שמות כ, א) אינו מקבל ראייה
זאת, משני טעמים:

דע, כי עשרת הדברים, כאשר הם כתובים בפרשה הזאת, השם אמרם כולם, כי כתוב וידבר אלהים את
כל הדברים האלה לאמר... וגם משה אמר כאשר הזכיר עשרת הדברים בשנית, את הדברים האלה דבר
ה' אל כל קהלכם (דבר' ה, יט), ואין הפסק ביניהם... והעדות, שהביאו, שהכתוב בדבור השלישי,
והרביעי, והחמישי, אינו על דרך המדבר. יש להשיב, אחרי שקבלת זה השם להיות לך
אלהים, ע"כ אמר: לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא (שמות כ ז), גם כי ששת ימים עשה ה' (שמות כ
יא). ועוד, כי משפט אנשי לשון הקדש לדבר ככה. כתוב לא ילין חלב חגי (שמות כג, יח), ואחריו
כתוב תביא בית ה' אלהיך (שם, יט) ורבים כאלה.

הטעם הראשון הוא 'טעם תוכני' - לאחר קבלת ד' כאלוקים בשתי הדברות הראשונות, יש מקום לדיבור
ביחס אליו כגוף שלישי. הטעם השני הוא שדרך הכתוב לשנות את סגנון הדיבור מגוף שני לגוף שלישי
גם בפסוקים הצמודים זה לזה.

4 דרשתו של רבי שמלאי מובאת גם במדרש שמות רבה (לג, ו). במדרש מובא בשם רבי שמלאי גם חלק הדרשה המופיע בבבלי
בשמו של רב המנונא. במסכת הוריות (ח, א) נאמרים הדברים בשם רבי ישמעאל. וראה גם בפסיקתא זוטרתא שמות כ.
5 בהמשך שואל המדרש מנין ידע ריב"ל שבקשת בני נאמרה לאחר שתי הדברות הראשונות, ולא לאחר שלוש דברות, למשל.
רבי עזריה ורבי יהודה בן סימון מסבירים שהוא ידע זאת על בסיס אותה הגימטריא המובאת במסכת מכות. ועיין עוד בפירוש
המהרז"ו, שם.
6 וכן לרב המנונא (או גם לרב שמלאי עצמו).
7 הגמרא במסכת פסחים (ו, ב) מוכיחה עיקרון זה מפשטי המקראות בתחילת ספר במדבר. רש"י בפירושו למקרא הרבה
להשתמש בעיקרון זה. לעומ"ז, הרמב"ן מיעט מאוד להשתמש בדרך זו ונוקט שבדרך כלל התורה כתובה כסדר המאורעות. עכ"פ
גם לגישתו של רש"י ברור שצריך למצוא סיבה מדוע להחיל עיקרון זה בנידון דידן.
8 כך הציע, למשל, הרמב"ן (שמות כ, ז). עיין עוד באריכות דבריו של הרד"צ הופמן בביאורו לספר שמות כ, א.

שיטות הראשונים בחלוקת הדברות

בעקבות הדעות החולקות בדברי חז"ל, גם בדברי הראשונים מצויה מחלוקת בעניין זה. ריה"ל נקט כדעת חכמים במדרש, שבני ישראל שמעו מפי רבש"ע עצמו את כל עשרת הדברות, וכך לשונו בספר הכוזרי (מאמר ראשון, פז): "את עשרת הדברות קיבלו המוני העם לא מיחידים ולא מנביא יחיד, כי אם מפי האלוה".⁹ לעומת זאת, הרמב"ם (מורה הנבוכים חלק ב, לג) אומר שפשטי המקראות ורוב דברי חז"ל מלמדים שבני ישראל לא שמעו ישירות את הדיבור האלוהי. משה רבנו הוא ששמע את הדברות מרבש"ע ומסר את דברי ד' לבני ישראל:

יתבאר לי שבמעמד הר סיני לא היה המגיע למשה מגיע לכל ישראל, אבל הדבור למשה לבדו ע"ה, ולזה בא ספור עשרת הדברות כלו ספור היחיד הנפרד, והוא עליו השלום ירד לתחתית ההר ויגד לבני אדם מה ששמע, אמרה התורה אנכי עומד בין ה' וביניכם, ואמר ג"כ משה ידבר והאלהים יענו בקול, ובביאור אמרו במכילתא כי כל דבור ודבור היה משיבו להם כמו ששמע.

אמנם, מפורש בפסוקים שבני ישראל שמעו את קול ד' אלא שלדעת הרמב"ם יש לחלק בין קול לבין דיבור. בני ישראל אמנם שמעו את קול ד' אך לא הבינו ממנו את הדיבור עצמו. את הדיבור עצמו הם שמעו ממשה:

וכתוב בתורה גם כן בעבור ישמע העם בדברי וגו', מורה כי הדבור היה לו והם ישמעו הקול ההוא העצום לא הבדל הדברים, ועל שמע הקול ההוא העצום אמר כשמעכם את הקול, ואמר קול דברים אתם שומעים, ולא אמר דברים אתם שומעים, וכל מה שבא משמע הדברים, אמנם הנרצה בו שמע הקול, ומשה הוא אשר ישמע הדברים ויספרם להם, זהו הנראה מן התורה ומרוב דברי החז"ל.

מדבריו של הרמב"ם נראה שברור היה לו שלא יתכן שכל ישראל שמעו את הדיבור האלוהי, שכן לא כולם היו ראויים למעלת הנבואה. תנאים רבים נצרכים כדי להגיע לנבואה – הן מידות מתוקנות והן מעלות שכליות. יתירה מכך, לדעת הרמב"ם אין אפשרות להגיע לנבואה אם נעדרת מן האדם יכולת מולדת מסוימת. הרמב"ם האריך בהסברת ההכנות הנצרכות לנבואה הן בפירוש המשנה, הן ביד החזקה והן במורה הנבוכים.¹⁰ הרמב"ם לא היה מוכן לקבל אפשרות שמי שאינו ראוי לנבואה יזכה לה. 'תנאי הסף' הם הכרחיים, וגם כשהם קיימים הנבואה תלויה ברצון ד'. כך הוא מתבטא במורה נבוכים (ב, לב):

הפתיים מעמי הארץ – אי אפשר זה אצלנו, ר"ל שינבא אחד מהם אלא כאפשרות הנבא חמור או צפרדע... שאי אפשר מבלתי ההתלמדות והשלמות, ואז יהיה האפשרות הנתלת בו גזרת הש"י... כל נביא אי אפשר לו מבלתי הכנה טבעית בעקר יצירתו...

ברור, אם כן, שגם במעמד הר סיני לא יכול היה כלל העם לשמוע את הדיבור האלוהי עצמו, וכדברי הרמב"ם, שם:

ואמנם מעמד הר סיני ואף על פי שהיו רואים כלם האש הגדולה ושומעים הקולות הנוראות המפחידים על צד הפלא, לא הגיע למדרגת הנבואה אלא הראוי לה.

כיצד מתמודד הרמב"ם עם דברי חז"ל מהן נראה שישראל שמעו את הדברות באופן ישיר מאת ד'? נראה שמשום כך הרמב"ם 'מצמצם' את ההבנה הפשוטה בדברי חז"ל. בהתאם לתפיסתו העדיף הרמב"ם את דעת רבי יהושע בן לוי הסובר שבני ישראל שמעו ישירות מהבורא ית' רק את שתי הדיברות הראשונות ולא את כל הדברות. לדבריו, גם בשתי דברות אלו שמעו ישראל את קול ד' אך לא את הדיבור האלוהי. הרמב"ם נדרש גם לשאלה המתבקשת מה מיוחד בשתי הדברות הללו ביחס לדברות האחרות, שגרם לכך שבדברות אלו שמעו ישראל את קול ד'. בביאור מפורט של שיטת הרמב"ם

9 בדרך זו הלך גם המהר"ל בספרו תפארת ישראל (מג). שם ביאר שבכל זאת יש חילוק בין שתי הדברות הראשונות לשאר הדברות, והוא בכך ששתי הדברות הראשונות אמרן ד' בלשון 'נוכח', משא"כ בשאר הדברות. הסיבה לכך לדעת המהר"ל היא ששתי הדברות הראשונות עניינן קבלת מלכותו 'ובודאי בקבלת מלכותו יתברך נמצא להם, ולפיכך הדבור באלו שנים לנוכח'.
10 הקדמה לפירוש המשנה עמ' לא (מהדורת הרב שילת); פרק ז משמונה פרקים; ההקדמה לפרק חלק בביאור היסוד השישי הלכות יסודי התורה (ז, א); מורה נבוכים (ב לב).

ובמחלוקת הר"ן עמו נעסוק בעהשי"ת בפרק הבא של מאמרנו. בשלב זה, לאחר שראינו שריה"ל נקט כדעת רבנן שבמדרש, והרמב"ם נקט כדעת ר' יהושע בן לוי – נבקש לציין שיטת ביניים והיא שיטתו של הרמב"ן (שמות כ ז):

ואני אפרש לך קבלת רבותינו. בודאי שכל עשרת הדברות שמעו כל ישראל מפי אלהים כפשוטו של כתוב, אבל בשני הדברות הראשונות היו שומעים הדבור ומבינים אותו ממנו כאשר יבין אותם משה, ועל כן ידבר עמהם כאשר ידבר האדון אל עבדו, כמו שהזכרתי. ומכאן ואילך בשאר הדברות ישמעו קול הדבור ולא יבינו אותו, ויצטרך משה לתרגם להם כל דבור ודבור עד שיבינו אותו ממש. וכך הם מפרשים משה ידבר והאלהים יעננו בקול (לעיל יט ט). ועל כן היו בהם דברי ה' עם משה שיאמר להם כן.¹¹

הרמב"ן אומר את דבריו כביאור לשיטת ר' יהושע בן לוי וסיעתו. לפי דבריו לא נטה ר' יהושע בן לוי כלל מפשט הפסוקים, שכן באמת נאמרו כל הדברות ישירות מהקב"ה לבני ישראל אלא שמשם רבנו נזקק לפרש להם שמונה מהדברות, כיוון שלא הבינו את הדבור האלוקי בדברות אלו. מדברי הרמב"ן הללו ברור שיש חילוק מהותי בין שתי הדברות הראשונות לשמונה שאחריהן, וכך הוא אומר בהמשך דבריו:

והכונה היתה בזה כדי שיהיו כלם נביאים באמונת ה' ובאיסור ע"ז, כאשר פירשתי (שם ט), לפי שהם העיקר לכל התורה והמצות, כמו שאמר הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים (דברים ד י). אבל בשאר הדברות יקבלו מפי משה ביאורן עם שמיעתם קול הדברים, ובשאר המצות יאמינו במשה בכל.

נמצא, אם כן, לדברי הרמב"ן שיש לחלק את תרי"ג המצוות לשלוש חטיבות – שתי הדברות הראשונות בהן היו ישראל נביאים והבינו את הדיבור האלוקי. שמונה הדברות הנוספות, בהן שמעו אמנם את הדיבור האלוקי אך נצרכו לפרשנותו של משה רבנו. שאר כל התורה שמגיעה לישראל דרך משה בלא שהם שומעים את קול ד'. הרמב"ן מנמק את ייחודן של שתי הדברות הראשונות בכך שהן 'העיקר לכל התורה והמצוות'.¹²

משמעות ייחודן של שתי הדברות הראשונות ע"פ הרמב"ם והר"ן

שיטת הרמב"ם

ראוי להקדים להרצאת שיטת הרמב"ם את המילים בהן חתם את ביאור מעמד הר סיני (מורה נבוכים שם לג):

... אי אפשר שיכניס אדם עצמו למעמד הר סיני ביותר מזה השיעור אשר זכרוהו, שהוא מכלל סתרי תורה, ואמתת ההשגה ההיא ואיך היה הענין נעלם ממנו מאד, כי לא קדם כמותו ולא יתאחר, ודעהו.

אנו מנסים להבין ענין שהוא נעלם מאוד. נראה שגם דברים אלו נובעים מהקושי להבין כיצד עם ישראל כולו חווה חוויה שיש בה מימד נבואי כלשהו. כאמור, טענת הרמב"ם היא שישראל לא שמעו את הדיבור האלוקי. הם שמעו קול, ללא חיתוך מילים וגם זה היה רק בשתי הדברות הראשונות. משה רבנו הוא שהעביר להם את חיתוך האותיות והמילים שבדברות אלו.¹³ בשאר הדברות לא שמעו ישראל אף את הקול האלוקי והן הועברו אליהם בשלמותן ע"י משה. ייחודן של שתי הדברות הראשונות, אליבא דהרמב"ם הוא בכך שהן מ'כת המושכלות' – השגות הניתנות להבנה בשכל וזאת לעומת שאר הדיברות שהן מ'כת המפורסמות והמקובלות לא מכת המושכלות'. היכולת של כלל ישראל לשמוע את

11 ובדומה לזה כתבו הרדב"ז (שו"ת ב תתיז) ור"י אלבו בספר העיקרים (ג יח).

12 בדרך זו הלך גם ר' מאיר בן גבאי בספר עבודת הקודש (ד, לג), ועיי' גם בדברי השל"ה הקדוש (מסכת שבועות תורה אור קצד - ר) שהביא את דברי בעל ספר עבודת הקודש וכן הביא שם את דברי הסמ"ג. ביחס לדברי הרמב"ם שלא שמעו ישראל את הדיבור האלוקי בכל עשרת הדברות, כתב שם: 'זכר הכו על קדקדו חכמי האמת'.

13 נמצא שגם בשתי הדברות הראשונות היה פער בין מה שמע משה לבין מה שמע העם. הרמב"ם מוצא סייעתא לחלוקה זו בדיוק לשונו של תרגום אונקלוס.

הקול האלוקי בשתי הדברות הראשונות נובעת מהיותן מושגות לא רק בנבואה אלא בהגיון שכלי. הציווי הראשון: "אֲנִכִּי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים" – מובנו, לדעת הרמב"ם, ציווי להאמין במציאותו ית'. והציווי: "לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי", עניינו הוא לשלול כל אלוהות אחרת מבלעדיו. אלו דברים שניתן להגיע אליהם בעיון שכלי ולכן כל העם יכול היה להשיגם, באופן מסויים, במעמד הר סיני.

מרכזיותו של ייחוד ה'

מצוות ייחוד ד' היא המצוה השניה בספר המצוות לרמב"ם, מיד לאחר מצוות האמונה, וגם ביד החזקה היא מבוארת בפתיחת הלכות יסודי התורה (א, ו-ז). די היה בתשומת לב למיקומה של מצווה זו בדברי הרמב"ם כדי להבין את מרכזיותה אבל הרמב"ם לא נמנע מלומר את הדברים באופן מפורש. זו לשונו במורה הנבוכים¹⁴ (ג לז):

...מטרת כל התורה וצירה אשר עליו היא סובבת הוא סילוק עבודה זרה ומחיית עקבותיה

על מצוות רבות אומר הרמב"ם שהן נועדו להרחיק אותנו מעבודה זרה. מפורסמים דבריו בעניין עבודת הקורבנות אשר נועדו, לדעתו, להרחיק את עם ישראל מעבודת האלילים.¹⁵ הקב"ה לא רצה להקשות על ישראל ולדרוש מהם עבודה 'מופשטת', כיוון שהיו נטועים עמוק בנורמות אליליות ועל כן ציווה שימשיכו להקריב קרבנות אלא שיעשו זאת לשם שמים. באופן דומה מסביר הרמב"ם איסור אכילת דם¹⁶ ומצוות רבות נוספות.¹⁷

הרמב"ם מאריך מאוד במו"נ בויכוח מושגי האמונה, בשלילת האפשרות של הגשמה ביחס לרבש"ע וכו'.¹⁸ במובן מסויים הוא רואה בכל מצוות התורה הצעה והכנה לכך שנהיה שלמים בידיעת אחדותו יתברך. איסורי ע"ז וחומרם נועדו להוביל אותנו לתפיסה הנכונה בעניין יחודו יתברך.

המקום המרכזי שיש לאיסור ע"ז, לדעת הרמב"ם מפורש גם בהלכותיו (הלכות עבודה זרה פרק ב, ד):

מצות עבודת כוכבים כנגד המצות כולן היא שנאמר וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות וגו' ומפי השמועה למדו שבעבודת כוכבים הכתוב מדבר, הא למדת שכל המודה בעבודת כוכבים כופר בכל התורה כולה ובכל הנביאים ובכל מה שנצטוו הנביאים מאדם ועד סוף העולם שנאמר מן היום אשר צוה ה' והלאה לדורותיכם, וכל הכופר בעבודת כוכבים מודה בכל התורה כולה ובכל הנביאים ובכל מה שנצטוו הנביאים מאדם ועד סוף העולם והוא עיקר כל המצות כולן.

נמצא, אם כן שהחילוק המהותי בין שתי הדברות הראשונות לבין שאר הדברות אינו רק בכך שהדברות הראשונות מושגות ע"י השכל אלא בכך שאלו הם ציוויים המהווים עיקר ושורש למצוות כולן.¹⁹ ודוק – המצוות שהן שורש המצוות כולן – הן מצוות שאפשר להשיג את עניינן בשכל.

שיטת הר"ן

הר"ן בדרשותיו (הדרוש התשיעי) חולק לחלוטין על דבריו של הרמב"ם, וכלשונו, שם: "והם עם דברי בשני קצוות". הם חלוקים ביניהם בשלושה נושאים: הן בהסבר מדוע שמעו בני ישראל באופן ישיר דווקא את שתי הדברות הראשונות, הן ביחס לביאורן של שתי הדברות הללו והן בעניין שורש ההשקפה של העבודה זרה. וכך אומר הר"ן, שם:

14 על פי תרגומו של הגר"י קפאה זצ"ל.
15 מורה הנבוכים (ג לב).
16 שם, פרק מו.
17 ראה בעיקר בפרקים לו ; מו – מח, שם.
18 עיין במורה א (נט – ס ; ב, א) ועוד.
19 וכפי שראינו לעיל בדברי הרמב"ן.

... יש לתמוה ולומר שמן הידוע שכל עוד שהדבר יותר זר, הוא צריך התאמתות גדולה בהתאמתותו, וכל עוד שהוא יותר קרוב אל הדעת, ראוי שיאמן בנקלה. ואחרי שאבותינו לא היו פתאים מאמינים בכל דבר כראוי להם, אלא אחרי ההתאמתות הגמור שלא ישאר בו ספק כמו שנתבאר בכמה מקומות בתורה, היה מתחייב מזה שהמצות השמעיות שאין להם טעם כלל, שלא יקבלו אותם אלא אם כן ישמעו מפי הגבורה, אבל המצות המושכלות שהדעת מכריעתן, ושכל משכיל מצד השכל הנטוע באדם משכיל אותם ומודה בהם, למה יצטרכו לשמעם מפי הגבורה...

הרמב"ם אמר שהסיבה שבני ישראל שמעו מפי הגבורה דווקא את הדברות ראשונות היא משום שאלו עניינים שניתן להשיגם בעיון שכלי. הר"ן טוען שההיגיון אומר שדווקא את הדברים שאנחנו לא מסוגלים לאמת בשכלנו צריך שנשמע ישירות מד'. הרמב"ם נגע ביכולת הקליטה ולא בשאלת הצורך בכך שישמעו ישראל ישירות מד' דוקא את הדברות הללו. נראה באמת שלדעתו היה צורך שישמעו ישראל את קול ד' כדי לאמת את משמעות המעמד ואת נבואת משה.²⁰ אמנם, לא היה צורך שישמעו דוקא דברות אלו אלא שרק אותן היו מסוגלים לקלוט מד', באופן מסויים.

אמנם, לדעת הר"ן דברות אלו קשה להשיגן בשכל ודוקא משום כך חשוב היה לאמת אותן באופן מוחלט על ידי שמיעת דיבור ישיר של ד'. שורש מחלוקתו עם הרמב"ם נובע מכך שהבין באופן שונה את שני הציוויים הללו. וכך לשונו בדרשותיו, שם:

המצוה הראשונה להאמין שהשם יתברך שת לבו אלינו והזהירנו, ואין ספק שהשכל יגזור הפך זה, וישים זה לליאות, וכיון שהיה מן ההכרח שנשמע זה מפי הגבורה, לפי שאין ראוי שנאמין זה מזולתו, היה מן ההכרח שידבר השם יתברך עמנו כן, אנכי הוא מחוייב המציאות שמגיעים ממני אליכם מצות ואזהרות עד שאני מצוה שלא תעשו דבר פלוני, ומכאן ואילך אחר שאתם יודעים בבירור שאני מצוה ומזהיר אתכם, ראוי שתאמינו ביתר מצות ואזהרות לנביאים. ונמצא שהוא מתחייב כפי טבע הענין שנשמע ממנו איזו מצוה או אזהרה קרובה אל השכל או רחוקה, ובחר שאותה המצוה יהיה אזהרת ע"ז שהיא יותר ראויה לשמעה מפיו. וכל שכן שהיתה רחוקה אל הדעת, עד שנמשכו האומות עכו"ם אחריה, ולפיכך כפלה התורה אזהרותיה עליה בכמה מקומות.

לדעת הר"ן הציווי 'אנכי' אינו ציווי להאמין במציאות ד', שידועה ממילא. עיקר הציווי מופיע במילה "אלהיך", היינו שאנו מצווים להאמין שהוא יתברך פונה אלינו ומצווה אותנו מצוות. הר"ן מסביר שבציווי השני הקב"ה פונה לעם ואומר להם שהם מצווים לעבוד רק לו ולא לזולתו. עיקר הציווי אינו להאמין שהוא אחד ואין זולתו אלא לדעת שהעבודה צריכה להיות מכוונת אליו בלבד.²¹ הר"ן אומר שאין הדבר פשוט כלל, שהרי הפילוסופים חשבו אחרת, ומחשבתם המוטעית היא שורש הטעות של עובדי עבודה זרה. מחשבת הפילוסופים היא ש'עובד ה' את הארץ'. הם טענו שהפער בין ריבונו של עולם לבינינו הוא גדול כל כך, שאי אפשר להעלות על הדעת שיש כל קשר של ציווי והשגחה מאיתו כלפינו (והם הם דברי הפילוסוף בתחילת ספר הכוזרי). הר"ן אומר שכדי להוקיע את מחשבת הע"ז צריך היה רבש"ע בעצמו לומר לנו את שתי הדברות הראשונות ובכך לאמת אצלנו את ההשקפה הנכונה שאכן ד' פונה אל התחתונים, וגם אנו מצידנו מצווים לפנות אליו ורק אליו.

דברי הר"ן ביחס לשורש תפיסתם של עובדי ע"ז אינם עולים בקנה אחד עם דברי הרמב"ם בתחילת הלכות עבודה זרה (א', א):

בימי אנוש טעו בני האדם טעות גדול ונבערה עצת חכמי אותו הדור ואנוש עצמו מן הטועים היה, וזו היתה טעותם, אמרו הואיל והאלהים ברא כוכבים אלו וגלגלים להנהיג את העולם ונתנם במרום וחלק להם כבוד והם שמשים המשמשים לפניו ראויין הם לשבחם ולפארם ולחלוק להם כבוד, וזהו רצון האל ברוך הוא לגדל ולכבד מי שגדלו וכבדו.

הרמב"ם אומר שהעבודה הזרה החלה מפני שבני האדם חשבו שהקב"ה רוצה שהם יעבדו את השמש והירח והכוכבים המשמשים אותם. בהמשך הדורות הטעות הלכה וגדלה והם שכחו את המקור - רבש"ע,

20 ראה הלכות יסודי התורה (ח, א).

21 בנקודה זו הרמב"ם עצמו אומר דברים דומים ועי' עוד לקמן.

והתחילו לעבוד רק את הכוכבים ואף החלו להאמין שהם הקובעים את סדרם של החיים.²² הר"ן, לעומת זאת סובר שמעולם לא שכחו עובדי ע"ז את מציאות אלוקים. אדרבה, הם האמינו תמיד בעליונותו על כל הכוחות האחרים. שורש טעותם נבע מהקושי להבין את יכולת החיבור בין האלוקי לאנושי, בשל הפער העצום שבין הסופי לבין האין סופי. עד כמה סבור הר"ן ששתי הדברות הראשונות אינן מושגות מאליהן בשכל אפשר להבין מדבריו שבאמת לולי ציווי התורה היה מקום רב ללכת אחרי ההבנה של הפילוסופים ועובדי ע"ז, שראו מבחינתם את מי שעובד ד' ככופר, בכך שהוא מערב, כביכול, את האלוקות בקטנות של העולם הזה. בגלל הטעות ה'סבירה' בעניין זה (על פי בחינת השכל), הוצרכה התורה להזהיר פעמים רבות כל כך שלא לעבוד עבודה זרה. אלו דבריו של הר"ן, שם:

וכל מי שיאמין זה הדעת הרעה, אם יעלה על דעתו הפכו, יחשוב שהוא מרי גמור וחסרון בחוק השם יתברך, מפני שהם חושבים שהוא נעלה ומרומם מכל זה מאד... קרוב הוא שהיו חושבים יותר ממרי מי שהיה עובד השם יתברך ממה שנחשוב אנחנו היום על פי הדעת האמיתי מי שהוא עובד עבודה זרה. ולא מפני שהיו כופרים במציאותו, שהרי כל האומות היו מודים לו בכך... ואין ספק שגוף העיון היה מביא האדם לחשוב זה, אם לא שהאירה לנו התורה. ולפיכך אחר שהעיון נותן כן, ויחשב שזה רוממות בחוק השם יתברך, וההפך חיסרון, הוצרכה התורה להזהיר ולכפול ולומר בכמה מקומות שאין הענין כן, שאין עובד ע"ז מרומם השם יתברך, אבל מקציפו... מפני שהשכל הוא שופט היפך משתי אלו המצוות - הוצרכנו שנשמעם מפי הגבורה.

הר"ן מתייחס לדברי הרמב"ם גם בדרוש החמישי (נוסח ב). גם שם הוא חולק על הרמב"ם ומקשה עליו קושיות שונות. אמנם, שם אומר הר"ן את הדברים בסגנון שונה. לדבריו, צריכים היו ישראל לשמוע בדווקא דיבור אלוקי ישיר וברור כדי לאמת באופן מוחלט את נבואת משה, ורצון ד' היה שיגיעו להשגה גדולה זו במעמד ההוא אף שרבים לא היו ראויים אליה. הסיבה שאת הדיבור הישיר שמעו דווקא בשתי הדברות הראשונות, היא 'בהיותם יסוד הדת'.²³ בנקודה זו מצטרפים דברי הר"ן לדברי הרמב"ם והרמב"ן דלעיל, ששתי הדברות הראשונות הן שורש התורה כולה.

שתי הדברות הראשונות - שורש התורה והמצוות

דברי הראשונים ששתי דברות אלו הן כלל התורה עולים כבר מדברי ה'זוהר חדש' (יתרו): "אֲנֹכִי וְלֹא יִהְיֶה לְךָ בְּדִיבּוּרָא חֲדָא אֲתֵאֲמְרוּ... הֲנִי כְּלָא דְכָלָא, הֲנִי כְּלָא דְכָל אוֹרְיִיתָא". ובתיקוני זהר (סג ב) מצויין שבהם תלויות מצוות עשה ול"ת: "אנכי ולא יהיה לך... דבתרוייהו תליין פקודין דעשה ולא תעשה". רעיון חשוב זה ששתי הדברות הראשונות הן תמצית התורה כולה והן שורש מצוות עשה ולא תעשה - מופיע עוד בדברי רבים מרבתינו.²⁴ כך אומר, למשל, בעל מנורת המאור (אות קמה):

ונראה לי, שאלו שני דבורים הראשונים הם שרש ויסוד לכל הדברות ולכל התורה. דבור 'אנכי' לכל מצוות עשה ודבור 'לא יהיה', לכל מצוות לא תעשה, שהם יסוד האמונה וקיומה. כי בהאמין האדם ביסוד האל יתברך ובדבקו בדרכיו ובאהבתו ובהדמות למדותיו, ידבק בכל מצותיו. ובהרחיק עצמו מכל עניני עבודה זרה ואמונה כוזבת, ישמר עצמו מכל אזהרות שבתורה.²⁵

22 עי' שם באריכות דברי הרמב"ם בתיאור השלבים השונים של השתדרשות הטעות בלבנות בני אדם.

23 בהגדרת הציווי הראשון, דומה לשון הר"ן שם להגדרת הרמב"ם. אמנם, מסתבר שאמר שם את הדברים באופן כללי, שכן גם לשיטתו ענין המצוה הראשונה הוא האמונה בו יתברך, ואחר כך בדרוש התשיעי הסביר שאין הכוונה לעצם האמונה אלא לאמונה בקשר של הקב"ה אלינו. ועדיין צריך לעיין ביחס שבין שני הדרושים בענין זה.

24 רש"י בסוף פרשת משפטים (שמות כד יב) אומר: 'כל שש מאות ושלוש עשרה מצוות בכלל עשרת הדברות הן'. הוא מזכיר שם גם את דברי רס"ג ש'יסוד לכל דבור ודבור מצוות התלויות בו'. נמצא, אם כן שעשרת הדברות הן תמצית התורה ושתי הדברות הראשונות שבהן - 'תמצית התמצית' או 'שורש השורשים'. וראה גם בספר בית אלוקים למבי"ט שער היסודות פרק לא ובתורת העולה לרמ"א חלק ג פרק לח.

25 כך מובא גם ספר התניא ליקוטי אמרים תחילת פרק כ, בדברי רבי יצחק אייזיק חבר בפתחי שערים נתיב פרצוף א"א פתח לה. ראה גם בספר שערי אורה בשער השישי, בליקוטי הלכות לר' נתן מברסלב (אבן העזר קידושין ג) ועוד. בספר מאור עינים (פרשת יגש) ביאר שאנכי ולא יהיה לך, עניינם אהבה ויראה שאלו המידות הן הקדמה לכל המצוות, במובן זה ששתי מידות אלו צריכות להיות מלוות בפועל לקיום המצוות כולן. וכדברי הזוה"ק שכל מצוה שהיא ללא 'דחילו ורחימו' - אהבה ויראה - אינה פורחת למעלה.

לאמיתתו של דבר, כל מצות עשה שאדם מקיים הרי הוא מקיים גם את מצות 'אנכי' בכך שהוא מקבל עליו את עצם האמונה במציאות ד' (רמב"ם), ואת האמונה בכך שהקב"ה אכן פונה אלינו ומצווה אותנו (ר"ן). כאשר עובר האדם על איסור לא תעשה הרי הוא פורק מעליו את עולו של הקב"ה, ובמובן מסויים יש כביכול, 'אלוהים אחרים' בתודעתו ובחוויה הקיומית שלו, שהרי אין הוא משועבד לחלוטין לעבודתו יתברך.²⁶

משמעות איסור עבודה זרה בזמן הזה

האיסור לעבוד עבודה זרה דומה עלינו, פעמים רבות כמשהו ששייך לימי קדם. אמנם, גם כיום ישנם מיליונים שעובדים עבודה זרה וחלקם אף מסתובבים בינינו (בעיקר עובדים זרים). גם הנצרות נתפסת מבחינת ההלכה כסוג של עבודה זרה – ובכל זאת, עניינים אלו נראים רחוקים מאוד מאיתנו. יש לנו התמודדויות משמעותיות בעבודת ד', אך במבט ראשון (ויותר מכך) בהחלט לא נראה שיש חשש שנכשל באיסורים הקשורים לע"ז. אנחנו רגילים לדבר על יצרא דע"ז שהיה יצר חזק מאוד בעולם,²⁷ אך עבר ובטל מן העולם לפני שנים רבות.²⁸ מאידך, קשה לקבל שאיסור – איסורים רבים בתורה, שהם הציר שעליה סובבת התורה כולה – אינם רלוונטיים עבורנו. הלא אחד מעיקרי האמונה של הרמב"ם הוא שזאת התורה לא תהא מוחלפת, וכיצד יתכן שחלק כל כך משמעותי בה איננו נוגע אלינו?

התשובה היא, כמובן, שהדברים נוגעים אלינו בהחלט והם ממש מהווים שורש לעבודת ד' שלנו, היום כמו אז, גם אם האופן בו באה לידי ביטוי מרכזיות העניין 'פושטת צורה' ו'לובשת צורה'. נבקש לעיין בדברי הרמח"ל בספרו דעת תבונות ולהבין את משמעות מצוות ייחוד ד' עבורנו. בדבריו של הרמח"ל נמצא הד הן לשיטת הרמב"ם והן לשיטת הר"ן, שהובאו לעיל. הרמח"ל קובע שתכלית המציאות כולה היא גילוי ייחוד השם יתברך. בהתאם לכך, ידיעת ייחוד ד' היא עיקר מה שאנו יכולים וצריכים לברר (שם לד):

ייחודו... מתגלה ומתברר לנו בירור גמור... חייבים אנחנו להשיב אל לבנו הידיעה הזאת, לתקוע אותה בלבנו בישוב גמור בלי שום פקפוק כלל. והוא מה שמצוינו משה רבנו ע"ה מפי הגבורה (דברים ד, לט), "וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד".

הרמח"ל מציג (שם לו) חמש תפיסות שגויות הנגועות באי הכרת ייחוד ה'. לא נפרט כאן את כולן, אך נבקש לדבר על כמה תובנות מרכזיות העולות מאותן תפיסות שגויות. הטעות הראשונה היא לחשוב שד' נעלה מהדברים השפלים ואינו מביט בהם. היו עובדי עבודה זרה, שחשבו שמשום כך נכון לעבוד את מי שמינה אלוקים להשגיח על העולם – כוכבים וכד'. טעות זו דומה לטעות שהזכיר הרמב"ם בהלכות עבודה זרה. אמנם, ב'דעת השלישית' שם אומר הרמח"ל שכלולה דעת 'המון האנשים' שהעולם מתנהל לפי חוקי הטבע וממילא העיקר הוא עד כמה ישתדלו להיות חרוצים במעשיהם. מאידך, מוסיף הרמח"ל במסגרת אותה השקפה, שיש שיאמרו שהכל תלוי במזל. שתי תפיסות שגויות אלו הפוכות זו מזו בשאלה אם מעשי האדם במסגרת חוקי הטבע הם שמנהלים את המציאות או שמא הכל נגזר על ידי המזל ואין משמעות לחריצותו של האדם. המשותף לשתי המחשבות הללו הוא התפיסה שאין כל טעם לעבוד את ד'. מצות האמונה ואיסור עבודה זרה אליבא דהר"ן מכוונים, כאמור בדיוק נגד גישה זו ועיקרם הוא האמונה בכך שהשי"ת פונה אלינו ומצווה אותנו מצוות. עניינן של מצוות אלו להשריש בקרבנו את האמונה בכך שעלינו לעבוד את ד' ורק אותו. באמת, תפיסות אלו שהכל מכוון על פי המזל או לחילופין שהאדם יכול במעשיו לשלוט בעולם מבלי 'להזדקק' כביכול לקב"ה קיימות בהחלט גם בימינו. יתרה מכך, גם עובדי ד' אינם נקיים תמיד מהשפעות של ההשקפות הללו. הרמח"ל מלמד אותנו

26 ראה ביאור הרב שטיינזלץ זצ"ל לספר התניא, שם (עמ' 130). בדומה לזה כתב בספר ליקוטי אמרי יוסף על התורה (פרשת אחרי): 'כי ע"י שעובר האדם איזה מל"ת ח"ו אזי נפרד מדביקותו ית"ש ונפרד מהקדושה רח"ל'.

27 ידועים דברי המהר"ל בספר נצח ישראל (ג) בעניין זה, ביחס לגמרא בסנהדרין (קב ב) ממנה עולה עד כמה חזק היה יצרא דע"ז.

28 יומא (סט, ב); סנהדרין (סד, א) ועוד.

שמצוות ייחוד ה' באה להפקיע הן את שורש הע"ז שהזכיר הרמב"ם והן את זה שהזכיר הר"ן. הרמח"ל מונה שם, כאמור, עוד השקפות נוספות השוללות את ייחודו ית'. מצוות ייחוד ד' עניינה לשלול את כל הגישות הללו גם יחד.

מיהו הריבון?

אחת ההשקפות המוזכרות ברמח"ל, שם, היא ההשקפה הסוברת שיש שתי אלוהויות. דומה, שהמובן הקדום של תפיסה זו אינו מאיים עלינו כיום. אמנם, גם ההתמודדות עם שורש השקפה זו, שייך בהחלט לעבודתנו את ד'. נעיין בדברי הרמב"ם המגדיר את איסור ע"ז (הלכות ע"ז ב, א):

עיקר הצווי בעבודת כוכבים שלא לעבוד אחד מכל הברואים לא מלאך ולא גלגל ולא כוכב ולא אחד מארבעה היסודות ולא אחד מכל הנבראים מהן ואע"פ שהעובד יודע שה' הוא האלהים והוא עובד הנברא הזה על דרך שעבד אנוש ואנשי דורו תחלה הרי זה עובד כוכבים.²⁹

הרמב"ם מסביר שאיסור ע"ז הוא שאסור לייחס ריבונות לכל דבר אחר מבלעדי ד' מאדם ועד מלאך, מהיסודות ועד אחרון הנבראים. דומה, שהגדרה זו קושרת את האיסור שהרמב"ם אומר, בעקבות חז"ל, שהוא כנגד כל התורה כולה - לחיים שלנו. נכון, איננו עובדים לשום נברא שהוא אבל האם איננו מייחסים, לעיתים, במחשבה ואף במעשה, ריבונות ומקור סמכות למשהו או למישהו אחר מבלעדיי רבש"ע? וכי איננו יראים מאדם או ממדינה בעלי כח רב? האם איננו חושבים או עכ"פ פועלים, לא אחת, כאילו אנו המנהלים של העולם או לחילופין כאילו הוא מתנהל ללא השגחה אלוהית? זהו עיקר כל המצוות! לחיות תמיד את הידיעה שיש מנהל אחד ויחיד לעולם. כמובן, יש לכך השלכות מרחיקות לכת גם ביחס להנהגת המדינה וכד'.

גם אם כמעט איננו מתחככים עם עבודה זרה במובנה הפרימיטיבי, הרי ששורשי ע"ז עליהם דיברנו חיים וקיימים הן במרחב הציבורי והן בתוכנו פנימה. כשאנו מייחדים את ד' בקריאת שמע ערב ובוקר, וכשאנו חותמים בכל יום את תפילתנו בתפילת 'עלינו לשבח' בה אנו מתפללים שכל האלילים יכרתון - למה אנו מתכוונים? אפשר לכוון, כמובן, לאותם העמים ששקועים עדיין בע"ז פרימיטיבית ואולי אף לנוצרים המייחסים אלוהות לאותו האיש. אבל דומני שחשוב שכוון, להבדיל, גם על עצמנו. כבר העירו בעלי המוסר שכאשר קוראים קריאת שמע, הרי שמעבר לחשיבות להמליך אותו יתברך על שבעה רקיעים וארץ ועל ארבע רוחות השמים - חשוב מאוד שנמליך אותו גם על עצמנו... הקריאה 'וכל בני בשר יקראו בשמך' מכוונת גם אלינו, שתמיד תמיד נקרא אליו ית'!

שורש האמונה ושורש המרי

עניין זה חשוב מאוד גם כאשר ברור לנו שאנו עוסקים בעבודת ד'. גם שם אנחנו עלולים לשכוח מי הוא הריבון. ריה"ל (כוזרי א עז) אומר שזהו "שורש האמונה ושורש המרי". צריך לקיים מצוות מתוך קבלה מוחלטת של השי"ת כריבון הבלעדי וממילא מתוך ביטול מוחלט לציורי האלוהי - זהו 'שורש האמונה'. לעומת זאת, קיום מצוות על פי מה שנראה לאדם ולא על פי גדר ההלכה שהם תורה - הוראה מאת ד' - הרי הוא 'שורש המרי'. באופן כזה הריבון אינו הקב"ה אלא האדם עצמו. מי שעובד על הדרך הזו הרי הוא עובד את עצמו (או 'על עצמו'...) ולא את רבש"ע. זהו עומק המשמעות של מצוות ייחוד ד' ושל איסורי עבודה זרה. לא בכדי התורה עוסקת כל כך הרבה בעניינים אלו, שכן בכל הדורות יסוד זה של ריבונותו הבלעדית של הקב"ה צריך לעמוד לנגד עינינו תמיד והוא השורש לכל עבודתנו.³⁰

29 כפי שכבר הזכרנו בהערה 21 לעיל, בנקודה זו קרובים דברי הר"ן לדברי הרמב"ם.

30 רבים הקשו קושיות שונות על הבנת הרמב"ם את עניין עבודת הקרבנות, ובין השאר שאלו שלפי דבריו נמצא שאין כיום טעם לעבודת הקרבנות (וכן למצוות רבות נוספות). שכן כעת אין צורך להרחיק מעבודה זרה. אמנם, יש טעמים עמוקים ופנימיים למצוות אלו, ובכל זאת נראה שגם ההסברה של הרמב"ם עדיין בתוקפה עומדת, שכן חלק משמעותי מההשקפות השורשיות של

נספח: מדוע מיוחסות הדברות הראשונות למידת הגבורה?³¹

אדמו"ר הזקן מבאר באגרת הקדש (י) שהתורה במהותה היא חסד ד', בכך שהיא מאפשרת את המשכת אלוקותו יתברך לעולם. אמנם, בשל הפער האין סופי ביננו לבינו יתברך – יש צורך בצמצום האור האלוקי הגדול כך שיוכל להופיע בארץ. מידת החסד עניינה התפשטות והתרחבות ואילו מידת הגבורה עניינה צמצום. חז"ל אומרים שכאשר הקב"ה בא לתת תורה פרוחה נשמתם של ישראל, כיוון שלא יכולים היו לעמוד באור הגדול. צמצום אור החסד האלוקי, ע"י מידת הגבורה הוא שמאפשר לקבל את התורה:

התורה נקראת עוז שהוא לשון גבורה³²... וכדכתיב מימינו אש דת למו פי' שהתורה מקורה ושרשה הוא רק חסדי ה' המכונים בשם ימין דהיינו המשכת בחי' אלהותו ית' והארה מאור א"ס ב"ה אל העולמות... רק שהמשכה זו נתלכשה תחלה במדת גבורתו של הקב"ה המכונה בשם אש שהיא בחי' צמצום האור והחיות הנמשכות מאור אין סוף ב"ה כדי שתוכל להתלבש במעשה המצות שרובן ככולן הם בדברים חומריים...³³

השם משמואל (במדבר תרעה) מוסיף שמשמעות צמצום האור הגדול היא שכל אחד יכול לקבל את התורה ע"פ מדרגתו המסוימת. כך היה כבר במעמד הר סיני עצמו וכך הוא גם כיום, שעל פי מעשיו של אדם והזדככותו הוא יכול לקנות את התורה:

שהנתינה היתה בדין וצמצום, לכל אחד לפי שיעור הזדככותו ופסיקת זוהמתו, וע"כ (מכילתא פ' יתרו) אתה מחיצה לעצמך אהרן מחיצה לעצמו וכו', ואף שאין כילות למעלה והרצון ליתן לישראל בשפע כאשר יוכלון שאת, הטעם שנתינת התורה היתה בצמצום, עפ"י מאמרם ז"ל (אבות פ"ג) כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה וכו' והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו, ע"כ היא רק בצמצום כפי מסת ההזדככות והמעשים.³⁴

על פי הדברים שראינו עד כה, הרי שכל התורה כולה ניתנה בבחינה של צמצום מסוים. אמנם, בדבריו של רב המנונא בסוף מסכת מכות רואים שיש בחינה מיוחדת של גבורה ביחס לשתי הדברות הראשונות. בספר דרושי הצ"ח (דרוש ד ליום א של סליחות, סעיף כו) ביאר זאת ע"פ הרעיון שהובא לעיל, שכל המצוות כולן כלולות בשתי הדברות הראשונות. הוא מסביר שמצידו יתברך אין צורך בכל הפרטים והכל כלול בדברות הראשונות. הצורך בצמצום והפירוט של המצוות כולן הוא מצד המקבלים. את

עובדי ע"ז קיימות גם כיום במוחותיהם ובלביותיהם של בני האדם. הרב זצ"ל מסביר (שמונה קבצים ב, נד ; ערפלי טוהר עמ' כב) כי לדעת הרמב"ם אופי המצוות נקבע בהתאם למעמד העולם בעת מתן תורה'. אמנם, גם כיום 'עבודה זרה הולכת ונעקרת, ואף כשתיעקר כולה – יסוד קיום עקירתה יישאר...'

31 בספרים רבים ציטטו בשם הרמב"ם בהקשר זה את הביטוי 'גבורת המופת' והוא על פי מה שהובא לעיל מדבריו במורה הנבוכים, שאת שתי הדברות הראשונות יכולים היו ישראל לשמוע ישירות מאיתו יתברך בגלל שהן מוכחות ע"פ השכל – המופת. כך מובא בספר העיקרים במאמר השלישי (יח), בשל"ה הקדוש (שבועות, תורה אור קצד), במשך חכמה (שמות כ ג) ועוד. על פירוש זה כתב החסיד יעב"ץ (אור החיים פרק ה) דברים חריפים: 'לא על מה שפירשו אלה החכמים בעיניהם חבירי הפלוסופים, כי מה שנתבאר במופת אינו נופל בו מצוה. הפך מה שהפכו דברי חז"ל "אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו", ופירשו מפי גבורת המופת, חלילה חלילה לאל ולמה היה צריך לבא בקולות ולפידים וההר בוער באש עד לב השמים, עליהם נאמר [ירמיה כג, לו] והפכתם את דברי אלקים חיים... ובהמשך ביאר שם את הציוויים שבדברות הראשונות בדומה לדברי הר"ן שהובאו לעיל.

32 כך נאמר גם בזוה"ק (ח"ג פ סוף ע"ב): 'אורייתא מסיטרא דגבורה'.

33 בהמשך דבריו מבאר בעל התניא שהעובדה שהתורה ניתנה לנו דרך צמצום היא הגורמת לכך שלרוב המצוות יש שיעור מדוייק. אפשר שגם מה שאיתא בכמה ספרים שבמתן תורה היה תוקף של דין, שבא לידי ביטוי בקולות ובברקים וכן בכפיית ההר כגיגית ובמה שעלול היה העולם לחזור לתוהו ובוהו אם לא יקבלו ישראל התורה – כל זה הוא מפני הפער שבין חכמתו ית' שהיא אין סופית לבין המקבלים. כאמור, הצמצום הוא שמאפשר את ה'גישור' על הפער. להרחבה ראה בליקוטי הלכות לר' נתן מברסלב – אורח חיים, ערבית (ד) ויורה דעה, דברים היוצאים מן החי (ב) וכן בספר ישמח משה לפרשת במדבר.

34 בדומה לזה כתב גם בליקוטי הלכות (יורה דעה הלכות נדרים ג): 'כי גבורה היא בחינת צמצום, כי התורה היא פְּלוּה היא פְּלוּה של הקדוש ברוך הוא ואי אפשר שיתגלה המדות שהם כָּלֵל כָּל התורה כי אם על ידי צמצום האור' ועי' גם בספר פרי הארץ לרבי מנחם מנדל מויטבסק (פרשת קרח). ר' צדוק הכהן מלובלין (שיחת מלאכי השרת ד"ה "תנחומא" סוף פרשת משפטים) עמד על כך שבשתי דברות אלו יש צורך מיוחד של התגברות, גם מצידנו המקבלים, והוא במובן של התגברות על היצר: 'אנכי הוא האזהרה מיצרא דעבירה המשכיח זכרון השם יתברך מן הלב ולא יהיה אזהרת יצרא דעבודה זרה. ושתים אלו הכוללים הכל שמענו מפי הגבורה כמו שאמרו ז"ל (תמיד ל"ב. ובאבות ד', א') איזהו גבור הכובש את יצרו שמצד שצריך להם גבורה שמענו מפי גבורת השם יתברך שהיא הגבורה הראויה לכבישתם'.

הצורך הזה הוא מסביר מצד חומרת העונש והוא מבאר על פי זה את מאמרו של רבי חנניא בן עקשיא (בסוף מסכת מכות) שהקב"ה הרבה לנו מצוות כדי לזכותנו:

שמצד הנותן אין שום רבוי במצות, וכל העשין בכלל יחודו של הקב"ה, ונכלל במאמר אנכי וכל הלאוין נכלל בכלל עבודת גילולים ונכללו במאמר לא יהיה לך, אלא רבוי המצות הוא מצד חומר הגס של המקבלים... לפיכך הרבה להם תורה ומצות... ולכן לפי המקבלים אין שאר מצות בכלל לא יהיה לך... הרבה להם - להם דייקא, שמצדם הוא הרבה ולא מצד הנותן. וזהו שאמרו בגמרא אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום, ידוע שהגבורה היינו מידת הדין, ומצד מדת הדין היה קו הדין, שבאמת גם מצד המקבלים יהיה הכל בכלל אנכי ולא יהיה לך אלא ה' חפץ, ה' דייקא מדת הרחמים חפץ להצדיק, לפיכך הרבה תורה ומצות.